ТРИДЕСЕТ ГОДИНА ОД *ПОСЛЕДЊЕГ КРУГА У МОНЦИ*

Храброст да се не пристане

Прастара је то сорта под овим нашим небесима. Некада се вине високо, некада остане да ћошкари у крају и да свет побеђује аутоголовима. Живот може да боли, али још нико није побегао од себе. Бежао јесте. Та сорта у доба комунизма суштински није пристајала на кетманство, идеолошко сивило, партијске мишеве и малоумље, на смртоносне фразе и лицемерје, на лажне идеале и похабане маске. Томе је супротставила београдски дух и шарм, витешки поглед на свет и етику улице, хајдучку акцију. Била је спремнија да отима од оних који краду, него да прима удељене мрвице. Неке од таквих овековечио је чувени филм из 1989, снимљен по сценарију Душана Прелевића, у режији Александра Бошковића. Како тај филм виде очи данашњих младих Београђана, у овој диктатури новог типа?

Пише: Урош Матић

Неколико је начина да се то постане. Не мораш да будеш рођен у престоници, већ да удахнеш њен дух. Водени крст двеју река, тврђаву, цркве, булеваре. Или си једва завршио основну школу и напустио средњу занатску, или си добар гимназијалац. Имаш

урођену опасну ноншалантност. Читаш класике, звиждућеш у крају док купујеш хлеб и млеко, а понекад и запевушиш омиљену песму својих врачарских „Златних дечака”, иако су ти ближи првобитни „Тигрови”. Свираш у бенду из свог краја или бар у дворишту вежбаш ђитру и скидаш плоче. Идеш на игранке и јуриш женске или продајеш форе с лоптом на помоћним теренима вечитих ривала, сањајући „Маракану”. А довољно је и да дриблаш вршњаке по Чубури, као некада Тирке. Понекад све то радиш јер је то твоја борба и облик непомирљивости према свим манама поретка у ком ничеш, а ти си борац. Ако се још зовеш Душан Прелевић, уз све то мораш да осећаш посебан мирис, другима несхватљив. Мирис књиге која не мирише „на ново” него на прастаро, јер је и борба таква. Преле је осећао мирис бине, рефлектора, прашине позорнице. То те разликује од згубидана који су лењи и без идеје, расипају, али не стварају. Од „педера из центра” и локалних пробисвета. И ти трајиш дарове јер осећаш огромну енергију коју не можеш потпуно да претвориш у вредна дела, а мораш да је угушиш да не би она тебе. Али, твоје трајење времена и снага је сразмерно ономе што се прелије из чаше лошом проценом при сипању. Главница дарова остаје у стакленом оквиру. Оштром оку неће промаћи да је то осипање потенцијала чак продуктивно јер је контролисано и увек спремно да у следећем тренутку ухвати енергију и каналише је у идеју. Недавање израза великим енергијама, како је то рекао Станислав Винавер, уништило је многе личности и културе. Прелетова „Монца” је саздана од београдске енергије и шмекерства: поред сценаристе, ту су легенде града и чувари његове белине – Драган Николић, Горан Султановић, Бата Стојковић, Оливера Марковић, Данило Лазовић, Бранко Цвејић, Петар Краљ, Оливер Мандић... Низ није завршен. Нису сви рођени у главном граду, али су удахнули дух престоничке побуне против лажних манира и партијских књижица.

Није то она архетипска побуна која је доле повукла и нас људе, нити пуко привлачење публицитета. Не. Није их популарност довела до друштвеног признања као данас, него обрнуто. А признати су јер је лековитост њиховог погледа била препозната. Суштински, то је непристајање на кетманство, сивило, партијско малоумље, окованост у фразе и лицемерје, у хипокризију, на срозавање човека у вулгарни материјализам и стадијум економске животиње, на лажне идеале и похабане маске. Непристајање на невитешки свет партијских мишева, удбашких доушника и малих људи повијене кичме. То је побуна против побуне, оне архетипске. Устајање против њеног поретка лажи, који расни београдски мангупи нису могли трпети. И кад је погрешно испољена и самоштетна, та београдска мангупска побуна остала је доследно усправна и стална.

Живот Душана Прелевића је управо сведочанство такве побуне. Непристајање на такав поредак ствари уткао је у главни лик филма „Последњи круг у Монци”.

ПО БЕОГРАДСКОМ ПРЕДАЊУ

Већ близу четрдесете, Преле се повукао у зидове свог стана и тишину свог бића. Између две жене, две везе, окружен разголићеним певаљкама, јефтиним рефренима и реперима на сцени, осећао се разочарано.

„Узми, бре, Преле, напиши нешто уместо што блејиш код куће", рекли су му пријатељи.

„Зашто да не?" помислио је.

Његов Урке би тада, када се смисао губио, почео од оних који имају да отима оно што је давно требало да буде његово. („А ко има у нашој земљи? Само они који краду.") Преле је отимао из срца и бележио на хартију.

Тако је из пуке радозналости „кренуо од нуле" (како каже песма) да куца на писаћој машини, у дуванском облаку своје собе. Уткао је парче своје филозофије на папир. Прича је одавно сазрела у њему. Да није послушао ортака, а само њих и кеву је умео да чује, данас би Монца и даље била позната једино по безброј бучних и зачараних кругова „формулом". Без почетка и краја. Али јесте их послушао, и зато Монца броји тридесету годину од последњег круга Уркета, београдског мангупа са Црвеног крста, кога је незаборавно играо сада почивши Драган Николић.

Ништа није случајно, па ни то што је рођен баш у Видовданској улици на Врачару три године после Другог светског рата. Према народном веровању, уочи Видовог дана све реке теку узводно. Као да је и Преле био предодређен да иде узводно, да покаже како се пије жестоко, макља поштено, воли тихо, пише једноставно и сирово (као Буковски), пева дубоко, без високих тонова, пре него што се последњи пут запева „Кад будем на небу" и врати Творцу. На том путу остајао је без парних органа, али не хулећи Бога због

тога: без ока, руке, ноге, „али никад без муда”. Живео је СВОЈУ „Лирику Итаке”, СВОЈ бунт, СВОЈ „Видовдански циклус” истоимене улице, СВОГ Црњанског из суматраистичке фазе. Такав је био. Свој.

ПРОТИВ ЦРНЕ РУПЕ И ГОЈАЗНЕ ГЛАДИ

Да је Преле био једна од Михаиловићевих тикви, то би се добро уклопило не само због везе његовог имена са називом београдског послератног насеља из романа. Жаргон „стварносне прозе”, ферке, песничења, девојке, кафане, опијање након игранки, музика, спорт. Београдски дух насупрот црној рупи комунизма која је попут гојазне глади, упечатљиве експресионистичке синтагме петог лирског круга Момчила Настасијевића, прождирала оне који су одлучили да иду својим путем по својим правилима. А Преле, један од облика испољавања београдског духа друге половине XX века, ходио је својом стазом. Некад мангупски, понекад четвороношке. Једном трезан, други пут пијан. Бистрих очију или без ока. Насмешен или псујући љуто. Право или кривудаво. Али увек својим путем, макар и погрешним.

Учио је за сајџију годину, али је Преле време и пут по београдској калдрми одређивао по звездама. И нису га изневериле, као ни Јована Текелију двеста педесет година раније. Обојица су пронашла свој бели град.

И његов Урош је са Црвеног крста. Урке неодољиво подсећа на Љубу Сретеновића Шампиона, Михаиловићевог боксера са Душановца. Опасни ликови, а такви и крајеви. Први је отимао; други је легално песничио између конопаца. Првом је отац након једног обрачуна и убиства избегао у легију странаца; другом су тихо пресудили комунисти. Баки је Уркету, који је имао посебну везу са крилатим бићима, смрскао о асфалт затвора мајушну сову. Столе Апаш је силовао Љубину сестру која се, скрхана гнусним чином, убила након тога. Урке је завршио осам година у затвору, Љуби је тренер наместио три године служења војске. Обојица су били „отписани за овај град”: Урош из Италије сања земљу, мајку и девојку, која му на растанку, након љубавног чина, поставља мистично

питање: „А шта ако имаш жену и децу?” Сретеновић на хладном северу заснива породицу, осећајући носталгију према земљи.

Обојицу волимо одмах и жалимо све време.

МНОГО ТОГА ВУЦАРАМ СА СОБОМ

У интервјуу „Без шминке” 1995, на Студију Б, Преле је изјавио да не верује у Бога и да после смрти нема ничега. Али, да ли то значи да о Душану Прелевићу можемо говорити као о атеисти? Да је и те како био свестан Његовог постојања или „постојања нечег вишег од свих нас” показују неке сцене из филма „Последњи круг у Монци”. Урошева мајка је дубоко религиозна. Више пута се молила Господу и Богородици, у тешким тренуцима за њеног сина, када га траже пубови и када је побегао у Италију. У лик Уроша Преле је уткао многе нити свог духа. Тако он каже мајци: „Пусти Бога, кево.” Исти став као у интервјуу датом шест година након снимања филма. Али, када Урошева девојка Силија пита „ко нас такве споји?”, он јој вели: „Велики Маниту.” Бог северноамеричких Индијанаца, велики дух. Дух Београда, где су се и упознали. Дакле, ипак Бог. Као да сам Преле то изговара, поручујући нам да тамо изнад (можда у дуванском диму његове собе) нешто ипак постоји. То је мирни, емотивни, дирнути Преле. Пријатни. Када Пеђа, једини Урошев пријатељ, поздравља друга на излазним вратима централног затвора, каже: „Ма ни Бог ти, бре, не може ништа!” То је други, опасни Преле, са ким нема шале, и чијем Урошу чак ни казамат не оставља боре. Јачи и од Бога. Својеглав, тежак, прек. И није сувише храбро закључити да је атеизам Душана Прелевића само површан. Уличним гардом неверовања, дакле непризнавања вишег од себе, он штити себе од прозрења других. Маска непријатног типа који уме да опсује, звекне, демолира, остаје уверљива. „Храбар и помало луд”, као у песми. Срчаношћу је крио питомост и емоције, не показујући ганутост признањима која је добијао. Зато је умео на концертима пре певања да пита публику: „Зар ви баш нисте имали друга посла...?” Себе није могао да схвати, како то пева у песми „Много тога вуцарам са собом”.

Био је, и поред Драгана Николића, Мише Јанкетића, Секе Сабљић, главна звезда домаће „Косе", много боље од оригинала. Но, избачен је због алкохолисања. Боб Вилсон, који је добио добре батине од Прелета јер га је хвалио, желео је да га одведе у Њујорк да пева са Хендриксом, Диланом, Брауном, Рединго м и Орбисоном. Вероватно усхићен и понесен остваривањем сна, а можда и бежећи од славе, ухапшен је у кафанској тучи дан пред лет. Није желео да напусти свој несавршени град, заветовавши се београдским окнима, зидовима, мачкама, кошуљама на крововима, вечерњим лампама у парковима, жмиркању прашине свог града у ноћи – као у песми Миодрага Павловића. Изабрао је кип Победника, а не кип Слободе. Тако му се зове и албум, а и документарни филм о њему.

Пеђа у кафани пита Уроша шта су Хемингвеј и Фицџералд имали од тога што су дотакли дугу, односно славу. Он у томе не види смисао, а ни Урке, који му одговара: „Јебем ли га." Мисао о светској популарности за њих је страна. Али, не пристају на живот београдске маргине. Хоће самопотврду својих принципа, који нису део стрпљиве, чисте и мукотрпне борбе. Урош није као мајка Мара, која је целог живота прала дресове да би их прехранила и има руке изгрижене од цеђи, али не зато што је кукавица, већ што осећа да су се мањи од њега „увукли у дупета". „Ја да продајем пљескавице по школама и точим пиће по кафићима? Ма, нећу бре, нећу! Бићу са оне стране и то мораш да знаш! Нећу да пушим твоје цигарете и пијем твоје пиће!" каже Силији након што га је Буљави пријавио полицији и узео његов део украденог накита. Отима, али није заслепљен. Оставља залеђену бурму приликом крађе. „Кад је већ матори није однео у гроб, зашто мене да прати малер." Дакле, верује у бумеранг зле судбине, призвану несрећу. Разуме и поштује живот и смрт. Није дрипац. Осећа присутност Господа, без снаге да га прихвати, али и одбаци. Не каје се, али и не мири.

Одмах по изласку из затвора мајци спомиње да ће можда да запали у далеку Аустралију. Изврдава њену благу придику да није завршио ниједан занат (као ни Преле) уз шмекерску опаску да му недостаје њена чувена кафа. Сурову реалност на тренутак прекида срком. Но, још нико није побегао од себе.

ЏИВЏАНОВ КАШАЉ

Није више тако млад. Претрчао је пола живота: оца не зна, Пеђа се убио, цимер остао затворен, жену и децу нема. Чак су и његове две птице мртве: Максим, сова коју је чувао и хранио у затвору, и Карудијан, његов голуб који је избегао копцу, није преживео осмогодишњу робију свог чувара. Први никад није полетео, а други никад одлетео. Трећа птица је он сам (чак се у разговору са стоперком поистовећује са Карудијаном), али не припада свету кобаца ни голуба. Урош је београдски џивџан (тако је Петар Божовић назвао Прелета), који од голубова отима јер је бржи и спретнији, а копцима се не да, измиче. Како каже: „Њихово је да ме јуре, моје је да их зајебем." Не кињи сиротињу, али нема ни друштвену ушушканост, сигурну грану и векну хлеба. Мрвице неће. Осуђен је на стални покрет. Ни на небу ни на земљи, лебди међу световима са дипломом „уличног факултета". У Италији, у Милану, одседа код Добривоја, који по свом заборављеном упаљачу и идентичној тетоважи на руци схвата да му је отац. Ћути, али му даје очинске савете и брине за сина. Уркету успева освета. Узео је своје „на цев" од старог дужника Бакија, као што је Добривоје, бивши полицајац и легионар, на орозу дочекао пензију. Судбина исписана крвљу кажипрстом оца прелази на сина – појављују се први лешеви, а на италијанској националној телевизији спомиње се обрачун југословенске мафије. Исти ороз, исти кажипрст.

Успон на оваквом путу је тежак, а кратко траје. Жапчева је заблуда да је Уркетов кашаљ због „драве" без филтера, и да ће му повратак на стране пљуге помоћи. Кашљем пробуђени полицајац у затвору, на почетку филма, којем је књига на грудима, наставио је да дрема, отеравши га на спавање. Сада, на крају пута, следи стрмоглави пад. Тихи убица се није латио крвавог мача који је наследио од оца након многих пресуда, али је исход исти. Џивџан се закашљао ружно, као и Црњански пишући у Италији „Стражилово", алудирајући на Бранка Радичевића. Најружније до сада. Сенка која га је дуго пратила од погрешног скретања, сенка чије порекло није „од пљуге", сада се надвила над њим. Иза ње га је чекала једна мала тица коју је хранио затворским мућкама, и друга, која је у његовој соби нашла уточиште. Тужни хук и весели гугут, равнотежа и средњи пут који ће наћи ако избегне последњу потеру својих кобаца. Невелика нада у његово искупљење препуштена је мајчиним молитвама. Дух тих молитви пратиће њеног сина на том средњем путу до цвркута џивџана Белога града, оностраног, а не до црних, злослутних грактања.

И његов творац, Преле, музички Марадона са фудбалским даром и лењошћу да тренира, бог рокенрола (јер рокенрол је, како је и сам рекао, почео његовим рођењем 1948. године) и београдског боемства, држи микрофон у арени универзума. Наравно, увек пуној на његовим наступима. Пустите неку његову плочу кад је небо звездано а ви у Београду, и видећете како далеке тачкице у тами јаче трепере. Марадона је намерно играо руком, и том пркосном забрањеном пречицом гурнуо лопту у противнички гол, те постао славан. Душан Прелевић је то постао без намере, и то често аутоголовима. **<**

Објављено: петак, 11. јануар 2019, 21:11